

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦІВ

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в соціально-політичних і економічних умовах життя, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність нового підходу до системи виховання в галузі освіти, розробок і впровадження нових педагогічних технологій, які сприятимуть цілісному, гармонійному розвитку особистості учня, його самореалізації, ґрунтовному духовно-креативному розумінню природної соціальної дійсності, психолого-соціальному зростанню випускників навчальних закладів. Одним зі шляхів розв'язання зазначеної проблеми є цілеспрямований і усвідомлений підхід до подолання старих стереотипів мислення вчителів щодо місії педагога, пошуку шляхів підвищення їхньої професійної компетентності. Тому актуальним залишається визначення в загальноосвітніх навчальних закладах стратегії і тактики виховної діяльності, впровадження інноваційних психолого-педагогічних технологій, до яких належить і педагогічне проектування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогіці проектування розглядається як процес створення проекту-прототипу, прообразу передбачуваного чи можливого об'єкта, стану О. Купенко, К. Яресько, попередня розробка основних деталей майбутньої діяльності учнів, педагогів В. Безрукова; уміння розробляти план роботи учнів відповідно до заздалегідь заданого кінцевого ефекту, особливу увагу приділяючи самостійній і творчій роботі учнів І. Волков; дослідження тенденцій та перспектив розвитку М. Поташник; створення певного ідеального образу майбутнього з потрібними перевагами Л. Гумецька; побудова можливої взаємодії з учнями, коректування якої здійснюється на основі педагогічного передбачення, прогнозування процесу взаємодії та його результатів Ю. Кулюткін, В. Онушкін.

Незважаючи на наукові розробки проектування виховного процесу в школі, у педагогічній практиці більшість класних керівників не готова ані в теоретичному, ані в практичному аспекті до здійснення проектної діяльності. На їх готовність до проектування, як показує анонімне опитування, впливає: 1) стаж і досвід роботи (учителі до 32 років більш активно хотіли б займатися педагогічним проектуванням); 2) відсутність наукової літератури з означеного питання (70% респондентів не ознайомлені з основами проектування); 3) недостатня увага до формування в учителя навичок здійснення педагогічного проектування (як у підготовці фахівців у вищих навчальних закладах, так і на курсах підвищення кваліфікації та в системі внутрішньошкільної науково-методичної роботи) [2].

Постановка завдання. Для вирішення зазначених проблем, а також із метою вдосконалення традиційної системи виховної роботи, за ініціативою педагогічних колективів шкіл Київського району м. Харкова, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 662 від 19 листопада 2002 р. у 23 загальноосвітніх навчальних закладах району було розпочато експериментально-дослідну роботу за інноваційною системою в межах Всеукраїнського експерименту за темою «Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів» під науковим керівництвом доцента кафедри психології Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України, старшого наукового співробітника Українського науково-методичного Центру практичної психології і соціальної роботи к.п.н. Киричука В.О.

Виклад основного матеріалу. Наукова новизна дослідження полягає у створенні нової моделі системи виховної роботи на основі інноваційних психолого-педагогічних технологій, стрижнем яких є психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості, що максимально оптимізує процес психосоціального та духовного розвитку особистості учня та педагога [6].

Метою експерименту є передбачення, тобто прогнозування розвитку особистості учня, вплив на його психосоціальний та духовний розвиток, управління корекційно-розвивальним процесом на основі глибокого наукового аналізу факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

До основних завдань експерименту психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку учня належать:

- забезпечення соціального передбачення, дослідження й розв'язання актуальних проблем кожної особистості, тобто забезпечення оптимальних умов для ефективної організації цілеспрямованого конструктивного розвитку особистості;

- організація енергоінформаційного простору: природного, предметного, соціокультурного, складником якого виступають: сім'я, класний колектив (група), педагогічний колектив, референтні групи (поза навчальним закладом), засоби інформації (радіо, телебачення) тощо. Саме енергоінформаційний простір виступає провідним фактором формування ціннісно-сислової свідомості вихованця, його соціальної і духовної субстанції;

- включення кожного вихованця в систему різноманітних видів діяльності: в дозвільно-ігрову, фізично-оздоровчу, художньо-образотворчу, предметно-перетворюючу, навчально-пізнавальну, соціально-комунікативну, громадсько-корисну, національно-громадянську, духовно-катарсичну. Організація цих та інших конструктивних видів діяльності створює належні умови для виявлення кожною індивідуальністю своєї самобутності, стимулює розвиток природних задатків дитини, формує стереотипні моделі організації власного життя та побуту;

- регулювання й корекція спілкування за результатами координатно-соціограмного аналізу класного колективу в процесі розгортання основних видів діяльності; стимулювання вчинкової активності вихованців – учинку істини (що передбачає передусім самовивільнення людини з кайданів буденності, ситуативності), краси й добра (що є відтворенням істинного й прекрасного), екзистенції (намагання власними зусиллями гармонізувати, внутрішньо поєднати між собою істину, красу й добро), самопізнання (що передбачає з'ясування своєї справжньої природи, а також реальних потенцій самовираження, самоствердження, саморозвитку);

- корекція індивідуальних внутрішніх чи зовнішніх проблем, що пов'язані з фізичним, психічним, соціальним і духовним здоров'ям особистості учня, успішним просуванням у навчанні, у прийнятті шкільних правил, норм, ефективною діловою та міжсуб'єктною комунікацією, самопізнанням, самооцінкою, самовизначенням та самореалізацією особистості.

Оскільки в експериментальному дослідженні брали участь учні 2-10-х класів, які навчалися в 493 класах шкіл району, що складає 82 % від загальної кількості школярів, 40 % педагогів району, класні керівники (n = 485 осіб), заступники директорів із виховної роботи (n= 23 особи), психологи (n= 23 особи або 100 %) усіх загальноосвітніх навчальних закладів Київського району м. Харкова (n= 23), районним управлінням освіти була розроблена структурна модель супроводу всеукраїнського експерименту (рис.)

Рис. Структурна модель супроводу всеукраїнського експерименту

Процес проектування (за умовами експериментальної програми) має системний комплексний характер [7]. Технологія психолого-педагогічного проектування соціального розвитку особистості учнів включає сукупність компонентів, що створює цілісну систему з восьми технологічних модулів, які тісно взаємопов'язані і доповнюють один одного.

Упровадження експерименту в районі проводилося у два етапи: підготовчий та основний. На підготовчому етапі передбачається проведення спеціальних заходів, а саме:

- ✓ методична освіта практичних психологів і заступників директорів із виховної роботи;
- ✓ методичні семінари;
- ✓ практикуми для класних керівників;
- ✓ психолого-педагогічні тренінги щодо проведення виховних заходів з елементами корекції для учасників експерименту;
- ✓ інформаційно-комп'ютерна освіта психологів, класних керівників із метою оволодіння програмою «Універсал» та «Персонал», які забезпечують обробку інформації.

Програма методичної освіти практичних психологів і заступників директорів із виховної роботи розроблялася з метою активізації стимулювання професійної спрямованості психологів, класних керівників, заступників директорів із виховної роботи на психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учня. На цьому етапі реалізується така педагогічна умова, як актуалізація мотивації учасників експерименту на проектну діяльність, завдяки якій формується мотиваційна спрямованість на експериментальну роботу. Програма розрахована на 142 години, її зміст включає такі напрями: психолого-педагогічна діагностика, системний комплексний аналіз, прогнозування особистісного розвитку, конструювання навчально-виховних завдань і задач, створення ефективних навчально-виховних програм, моделювання сюжетної лінії навчально-виховних проектів, проектно-модульне та системно-комплексне планування, творення сценаріїв, реалізація особистісно-розвивального змісту в системі навчально-виховного процесу.

Другий (основний) етап Всеукраїнського експерименту «Психолого-педагогічне проектування особистісного розвитку учнів загальноосвітніх навчальних закладів» складається з п'яти підетапів: діагностично-аналітичний, прогностично-конструкуючий, програмно-моделюючий, проектно-плануючий, корекційно-розвивальний. Мета основного етапу – ознайомлення учасників експерименту з комп'ютерним забезпеченням програми, основами проектування й упровадження в шкільну практику проекту «Особистісний розвиток учня» (класу – школи – району).

На першому підетapie, «діагностично-аналітичному», організується та проводиться комплексна діагностика в системі моніторингу розвитку особистості всіх учасників НВП (учні та їх батьки, 1 педагог). На цьому етапі практичні психологи та класні керівники оволодівають психолого-педагогічним комплексом діагностичних методик (методика З.С. Карпенко «ДВОР», соціально-психологічний метод Д. Моренко, методика діагностики сімейних стосунків А.Я. Варга та В.В. Століна). За допомогою комп'ютерного комплексу «Універсал», який містить діагностично-аналітичний комплекс «Соціал», проводиться системно-комплексний аналіз психо-соціального розвитку особистості вихованців, визначаються конкретні проблеми та потенційні можливості розвитку учнів, класних колективів, навчальних закладів за 7 параметрами, які складаються з 53 критеріїв:

- ✓ фізичний (стан, рівень, вплив);
- ✓ вади особистісного розвитку (тривожність, імпульсивність, агресивність, нечесність, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість);
- ✓ активність у видах діяльності (дозвільно-ігрова, фізично-оздоровча, художньо-образотворча, предметно-перетворююча, навчально-пізнавальна, соціально-комунікативна, громадсько-корисна, національно-громадська, духовно-катарсична);

- ✓ соціально-комунікативний розвиток (лідери, актив, ізолювані, відторгнуті, зона ризику, група ризику);
- ✓ ціннісні орієнтації у спілкуванні (фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток);
- ✓ ставлення батьків (прийняття – відчуження, соціальна бажаність, симбіоз, авторитарна персоціалізація, «маленький невдаха»);
- ✓ ціннісні пріоритети (я і рідна домівка, я і здоров'я, я і мистецтво, я і праця, я і навчання, я і друзі, я і громадські обов'язки, я і Україна, я і моральні цінності).

Слід зазначити, що всі дані вносяться в комп'ютер. Відомості про фізичний розвиток учнів вносяться у програму класним керівником за інформацією медичної служби навчального закладу. Критерії: «вади особистісного розвитку», «активність у видах діяльності», «соціально-комунікативний розвиток», «ціннісні пріоритети», – заповнюються учнями, а критерій «ставлення батьків» визначається батьками. Після обробки комп'ютерною програмою внесеної інформації отримані такі показники: «потенційні можливості», «індивідуальні, групові та класні проблеми». Сама комп'ютерна програма визначає завдання класного колективу, навчального закладу щодо організації виховної роботи з кожним учнем.

Проведення комплексної психолого-педагогічної діагностики з використанням комп'ютерної програми «Універсал» дозволяє :

- ✓ отримати кількісні показники проблем та потенційних можливостей фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку кожного учня, класного колективу, паралелей та ступенів школи. Ці дані зберігаються у вигляді таблиці в персональному комп'ютері заступника директора з виховної роботи, у спеціальних папках психологічної служби та занесені до спеціальних матеріалів класних керівників;
- ✓ побачити в комплексі проблеми та потенційні можливості навчального закладу, виділити серед них невідкладні (головні та першочергові) й другорядні;
- ✓ з'ясувати причини виникнення проблем психічного, соціального та духовного розвитку учнів (особливо це стосується вад особистісного розвитку, які часто є причинами таких соціальних проблем, як ізоляція та відторгнення в колективі);
- ✓ прогнозувати подальший розвиток учнів при збереженні традиційної системи виховання особистості з урахуванням психолого-педагогічного впливу під час проведення «одноразових» виховних заходів без конкретного об'єкта виховання.

Упровадження *другого підетапу*, «прогностично-конструюючого», вимагає від педагогічних керівників не тільки творчої підготовки, а й конкретних умінь і навичок. На цьому етапі, на базі навчальних закладів, організуються курси для учасників експерименту під назвою «Інформаційна освіта психологів». Мета курсів – навчити використовувати програму «Універсал» для обробки інформації комплексної діагностики соціально-комунікативного розвитку учнів, опанувати технологію психолого-педагогічного прогнозування розвитку особистості, технологію конструювання тактичних виховних задач особистісного розвитку учнів. Така робота дозволяє класним керівникам чітко усвідомити мету, цілі, завдання навчально-виховного процесу.

На *третьому підетані*, «програмно-моделюючому», через цикл практичних семінарів педагоги району оволоділи технологіями програмування та моделювання сюжетної лінії навчально-виховних проєктів. До циклу семінарів-тренінгів «Дидактико-методичні аспекти включення проєктної діяльності вчителя в освітній процес» фахівці центру включили використання нетрадиційних форм і методів за такими темами: «Сутність поняття «проєкт» у педагогіці» (метод «Криголам»), «Побудова навчального проєкту» (метод «Асоціативний куш»), «Колективно-творча робота над проєктом» (метод «Мозаїка»); «Етапи роботи над проєктом» (Прес-метод), «Паспорт проєкту» (метод «Синтез думок»), «Аукціон проєктів» (метод «Коло ідей»), «Обмін досвідом» (метод «Круглий стіл»); «Побудова проєкту», «Соціальний розвиток учня школи» (метод «Мозкова атака»). На етапі створення навчально-виховних програм та проєктів для реалізації у виховному процесі навчального закладу класні керівники вчать максимально відтворювати корекційно-виховні завдання навчального закладу, класного колективу на навчальний рік.

Четвертий підетап, «проектно-плануючий», дозволяє педагогам планувати виховну роботу на основі проектів навчальних закладів, створювати цілісний творчий проект класного керівника. Такі творчі проекти базуються на діагностиці проблем та представляють собою розраховану систему дій, що передбачає певний порядок, розподіл у часі та термінах реалізації. Створення проекту починається з діагностики проблем учня, класного колективу школи, шкіл району. За результатами комплексної діагностики всіх шкіл району фахівці ЦПП і СР узагальнюють отриману інформацію особистісного розвитку учнів та створюють проектно-модульний план «Центру практичної психології і соціальної роботи» інформаційно-методичного центру управління освіти Київської районної ради, який складається з таких проектів:

- «Організаційно-методичне забезпечення програм-проектів»;
- «Організаційно-методичне забезпечення супроводу навчально-виховного процесу»;
- «Організаційно-методичне забезпечення роботи психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів району»;
- «Науково-методичний супровід управління»;
- «Участь психологічного центру в заходах району».

Ці проекти поділяються на модулі, які розкривають основи та напрями науково-методичної та корекційної соціально-психологічної роботи з учасниками навчально-виховного процесу, а міні-модулі визначають форми цієї роботи. На цьому підетапі проводяться заходи, які дозволяють педагогам оволодіти основами проектування. У районі для реалізації цих заходів використовувалися такі форми освіти: круглий стіл «Проектування як нова форма педагогічної діяльності», ділова гра «Місце класного керівника в експериментальній діяльності», конференція «Інноваційна система виховної роботи в загальноосвітньому середовищі району: експеримент, пошук, перспективи». Важливим кроком щодо оптимізації роботи щодо підвищення проектної компетентності педагогів стало проведення на цьому етапі в районі «круглих столів», ділових ігор, а також проведення відкритої районної конференції, в якій взяли участь не тільки педагоги Київського району м. Харкова, а й представники інших районів міста, викладачі Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, педагоги м. Луганська та м. Донецька.

П'ятий підетап експерименту, «корекційно-розвивальний», складається з двох технологічних модулів: «Творення» та «Реалізація».

Для реалізації програми в конкретному класному колективі кожний захід (міні-модуль) будується на основі виявлених проблем і проходить психолого-педагогічну експертизу її ефективності. Програма експерименту передбачає систематизацію навчально-виховних міні-модулів за дев'ятьма рівнями: індивідуальному; груповому за рівнем; класних колективів; за рівнем навчального закладу; районному; міському; регіональному; державному; міжнародному. У комп'ютерному комплексі «Універсал» знаходиться банк програм навчально-виховні міні-модулі, і також систематизуються за видами: тематичні, цільові, інтегровані, комплексні. До змісту програм належать спеціальні заходи, програми для класних колективів, невеликих груп учнів, індивідуальні тощо. У них розглянуті питання зміни, негативних аспектів поведінки учнів і надання допомоги особистості в розв'язанні, вирішенні проблем, виявлених комплексною психолого-педагогічною діагностикою та методами цілеспрямованих психолого-педагогічних спостережень.

Саме «...творення сценаріїв навчально-виховних міні-модулів» дозволяє класному керівнику через детальний опис активної розвивальної взаємодії учасників спроектувати діяльність учнів на конкретному виховному заході з використанням його потенційних можливостей та намагатися подолати проблеми учня. Розвиток та корекція особистості учнів класного колективу, груп вихованців проходить через цілеспрямований вплив на емоційну, розумову та духовну сферу кожної особистості.

Слід зазначити, що участь у Всеукраїнському психолого-педагогічному експерименті сприяє підвищенню професійної компетентності педагогів району й змінює

стереотипи мислення вчителів щодо організації виховної роботи з учнями. За період роботи педагоги, психологи, адміністрація навчальних закладів оволоділи сучасними методиками аналізу результатів психолого-педагогічного обстеження своїх учнів, технологіями конструювання задач особистісного розвитку учнів, моделювання корекційно-розвивальних проєктів, системно-комплексного планування роботи, творення сценаріїв з особистісно-розвивальним змістом. Як показали результати соціологічних досліджень, 91 % учителів підтримують упровадження експерименту з виховної роботи, а 85,5 % класних керівників, які беруть участь у експерименті, визнають позитивні зміни в класних колективах.

Висновки. Експериментальне дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Цілі і завдання виховної роботи, які визначаються на підставі комплексної психолого-педагогічної діагностики, дозволяють максимально виявити проблеми та потенційні можливості кожного учня, зробити прогноз подальшого його розвитку та вибрати ефективні шляхи, форми та методи впливу на особистісний розвиток учнів.

2. Регулярне дослідження рівня розвитку учнів дозволяє не тільки об'єктивно визначити проблеми й можливості дитини, але й відстежити зміни, що відбуваються в особистісній сфері учнів і колективів, оцінити актуальність, своєчасність, ефективність та результативність виховного впливу.

3. Педагогічний вплив у межах такої виховної роботи стимулює соціально-комунікативну активність школярів, розкриває індивідуальний потенціал кожної дитини.

4. Циклічність роботи за цією системою дозволяє постійно аналізувати ефективність ужитих педагогічних заходів та коригувати діяльність у всіх напрямках виховної роботи.

Перспективи подальших досліджень. Проведена в закладах освіти району дослідно-експериментальна робота засвідчила, що дана інноваційна система психолого-педагогічного проєктування соціального розвитку вихованців є педагогічно доцільною. Виховання за цією системою сприяє цілісному психолого-соціальному розвитку учнів, соціалізації особистості й ефективно включає вихованців у різні форми спільної та колективної діяльності. У процесі корекційно-виховної роботи за цією системою створюються сприятливі умови розвитку учнів, розробки та застосування особистісно-розвивальних освітніх технологій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу її дослідження бачимо в створенні системи виховної роботи вищих навчальних закладах, що оптимізує процес психологічного, соціального та духовного розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Безрукова В. С. Педагогика: учеб. для пед. специальностей / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Изд-во Свердлов. инж.-пед. ин-та. 1994. – 219 с.
2. Гиппенрейтер Ю. Б. Общаться с детьми. Как? / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : АСТ «Астрель», 2007. – 240 с.
3. Друкер П. Энциклопедия менеджмента / П. Друкер. – Вильямс, 2006. – 432 с.
4. Дубовина И. В. Школьная психологическая служба / И. В. Дубовина. – М. : Знание, 1995. – 79 с.
5. Дусавицкий А. К. Формула интереса / А. К. Дусавицкий. – М. : Наука, 1989. – 198 с.
6. Єрмола А. М. Технологія експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі / А. М. Єрмола, Л. Г. Москалець, О. Р. Суджик, О. М. Василенко. – Х. : Пошук, 2000. – 260 с.
7. Киричук В.О. Система роботи класного керівника з учнівським колективом на засадах психолого-педагогічного проєктування особистісного розвитку : Психолого-педагогічна діагностика аналіз, моделювання, програмування корекційно-виховного процесу / В.О. Киричук, Л. М. Романова.– 2-е вид., вип. та доп. - Х.: Веста, Ранок, 2002. – 128 с.

Єрмола А.М.

Технологія проектування соціального розвитку особистості вихованців

У статті наведено результати Всеукраїнського експерименту «Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів». Сформульовано основні завдання експерименту, етапи його реалізації та результати дослідження. Доведено, що ця інноваційна система психолого-педагогічного проектування соціального розвитку вихованців є педагогічно доцільною.

Ключові слова: технологія, соціалізація, розвиток, особистість, проектування, експеримент, діяльність, виховання.

Ермола А.М.

Технология проектирования социального развития личности воспитанников

В статье приведены результаты Всеукраинского эксперимента «Психолого-педагогическое проектирование социального развития личности учеников общеобразовательных и профессионально-технических учебных заведений». Сформулированы основные задачи эксперимента, этапы его реализации и результаты исследования. Доказано, что данная инновационная система психолого-педагогического проектирования социального развития воспитанников является педагогически целесообразной.

Ключевые слова: технология, социализация, развитие, личность, проектирование, эксперимент, деятельность, воспитание.

A. Yermola

Technology of Designing Social Development of Pupils' Personality

The results of the experiment Ukrainian "Psychological and educational planning social development of individual students of secondary and vocational schools. The basic task of the experiment, the stages of its implementation and results of the study are formulated. It is proved that the innovative system of psychological and pedagogical design of social development of pupils is pedagogically expedient.

Key words: technology, socialization, development, individual, planning, experiment, activity, upbringing.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2011 р.